

# PATRIOTTEN ROND DE LATHMER

Geschreven door wijlen Wim Tempelman

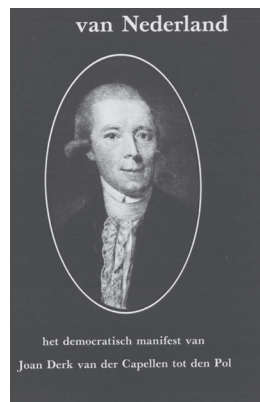
In de nacht van 6 op 7 augustus 1788 schoten veel inwoners van Gorssel verschrikt rechtop in hun bed. Ze werden uit Morpheus armen gerukt door geknetter van explosies en luide knallen, komend van de Gorsselse hei. Daar bevond zich al twee jaar op een afstand van “geen honderd schreden van de ordinaire rijdweg van Deventer naar Zutphen”, ter hoogte van de voormalige stopplaats van de postwagen, het grafmonument van Joan Derk van der Capellen tot den Pol en zijn vrouw. Hij had in een eerdere fase van zijn leven kenbaar gemaakt niet in een kerk begraven te willen worden. De vernieling van dit veldgraf was het werk van vurige Oranjeklanten uit Zutphen. De daders waren bekend maar werden niet vervolgd. Tekennend voor de geest des tijds. De Prinsgezinden voerden immers de boventoon en veel patriotten waren uitgeweken naar Frankrijk. Joan Derk van der Capellen tot den Pol was patriot. En een echte!

Hij werd in 1741 geboren te Tiel. Zijn vader was erg in hem teleurgesteld omdat hij door een zwakke gezondheid niet kon voldoen aan het verwachtingspatroon van pa. Hij bracht de eerste jeugd jaren door bij grootvader Dirk Reinier van Bassenn die zich door zijn afwijkende opvattingen al buiten de elitaire kringen van Arnhem meende gesteld. Misschien legde hij hier wel de basis voor het latere democratisch gedachtegoed van Joan Derk. In 1752 werd hij ingeschreven op de Latijns school in Den Bosch waar hij zich tot een voortreffelijke leerling ontwikkelde. Echter ook hier bleven de zo vurig door zijn vader verlangde kwaliteiten achterwege. Joan Derk was een denker, geen strijder maar wel strijdvaardig. Bleef aristocraat. Tijdens zijn studie in Utrecht volgde hij colleges van vermaarde hoogleraren als Ch. H. Trotz en P. Wesseling, verkreeg een levenslang durende vriendschap met Gerhard Dumbar, de latere “ordinaire” secretaris van de stad Deventer en vond een overtuigend



De begraafplaats van Johan Derk van der Capellen gaat de lucht in. - Reinier Vinkes-

Johan Derk van der Capellen



adept voor zijn democratische ideeën in zijn (achter)neef Robert Jasper van der Capellen tot den Marsch. Gelijkgestemde politieke opvattingen vormden de basis voor hun vriendschap. Als zijn “pièce de resistance”, -maar dat werd echter pas honderd jaar later duidelijk- verscheen op 3 september 1781 het vermaarde pamflet “Aan het volk van Nederland”. Het geschrift, behelzende een felle aanklacht tegen stadhouder Willem V en zijn voorgangers, maakte een verpletterende indruk en veroorzaakte beroering in alle lagen van de bevolking. Joan Derk was hier zijn tijd ver vooruit en bracht letterlijk met dit geschrift de politiek naar de mensen! ! Door de betekenis en visie van dit manifest namen de historici Jan Romein en Annie Romein-Verschoor Joan Derk van der Capellen op in hun standaardwerk de ‘Erflaters van onze beschaving’. Daar prijkt hij nu, als tribuun der burgerij, op gelijk niveau met grootheden als Erasmus, Van Oldenbarnevelt, De Wit, Van Hogendorp, Bilderdijk en Kuyper. Een eclatant gezelschap!

Overigens: nog in 1992 liet Pim Fortuyn zich inspireren door de democratische denkbeelden van Joan Derk. Toen verscheen van Fortuyns hand een boekwerkje, eveneens onder de titel “Aan het volk van Nederland”, waarin Pim op zijn beurt afrekende met de politieke elite van zijn tijd. Tijdens de studietijd van de Van der Capellen-jongens traden verschillen aan de dag. Johan Derk ontving, wegens een moeilijke verhouding met zijn vader, een zeer beperkte studietoelage terwijl Robert Jasper op dit gebied geen veer hoefde te laten. Hij was een bemiddeld

student en kon zich privé-colleges van hoogleraren permitteren. Ook de omgang met andere gefortuneerde studenten en families gingen hem vlot af. Joan Derk had wat meer moeite met deze soirees en de daar aanwezige huwbare dochters. De (achter)neven brachten veel tijd samen door in harmonie van opvattingen en visies. Beiden maakten zich grote zorgen over de Oranje-stuurlieden en koers van het schip van staat. Duidelijker wellicht: ze moesten niets hebben van de Oranjes! Congruerend met hun adellijke afstamming gold dat niet voor de Oranje-familie als zodanig maar wel voor hun bestuurlijke kwaliteiten. De Van der Capellens kwamen tot de overtuiging dat “het volk niet bestemd was voor de glorie van de regeerders maar dat de regeerders er waren (en behoorden te zijn) voor de rechten van het volk”. En ze constateerden daarnaast dat “de wil van het volk het hoogste recht was voor de regeerders”. Een als recalcitrant overkomende zienswijze die de Oranjes in Den Haag deed gruwen. Zou van deze generatie Van der Capellens Joan Derk, als partij-ideoloog aangemerkt kunnen worden, Robert Jasper ontpopte

Robert Jasper van der Capellen tot den Marsch

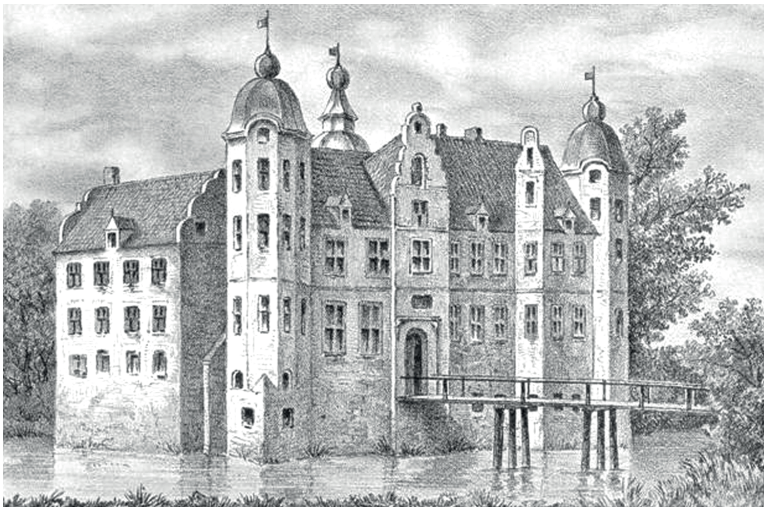


zich daarentegen als de (geboren) leider. Hij was uit ander hout gesneden. Geen van beide neven sloot de studie af met een promotie. Robert Jasper trad in krijgsdienst. Van huis uit had hij een dermate goed gevulde beurs meegekregen dat hij in 1767 voor f 13.000 gulden een compagnie dragonders kon overnemen. Maar al in 1769 nam hij ontslag. Daarmee toonde onze Van der Capellen zich een baron met vooruitziende blik! Hij had namelijk kennis gekregen aan Sara Jacoba van den Velde. Een Utrechts weesmeisje, niet van adel maar wel een zeer bemiddelde erfdochter. Wat oneerbiedig uitgedrukt: hij zag zijn kans schoon! Zijn huwelijksaanzoek werd echter gedwarsboomd door twee mededingers (krachtig ondersteund door beider families) en enkele dwarsliggende voogden; ook al niet gespeend van enig eigen belang. Maar de baron Van der Capellen tot den Marsch kreeg de wind in de zeilen en het ja-woord van zijn beminde zodat hij op 18 juni 1769 in Utrecht met Sara Jacoba in het huwelijksbootje stapte.

Dat bootje had voor menigeen overigens de grandeur van een luxe cruiseschip! Als heer van landgoed Den Marsch (na-bij Zutphen) was hij in 1771 op deze titel opgenomen in de ridderschap van het kwartier Zutphen en werd tevens lid van de Staten van Gelderland. Hoewel hij de landgoednaam De Marsch toevoegde aan die van Van der Capellen, heeft hij er nooit gewoond.

### VOORSTER TIJDVAK

Op 13 september 1770 kocht Robert Jasper De Lathmer. Na verkoop van de verkregen bezittingen van zijn schoonvader à raison van f 165.284,29 (!) was een kasteel kopen een fluitje van een cent! Nog afgezien van de nalatenschap van f 300.000,- van de grootmoeder van Sara Jacoba die als weduwe overleed. Op enig moment kon hij zich eigenaar van drie kastelen noemen: De Marsch, De Lathmer en de Engelenburg. Uit zijn echtverbintenis met Sara Jacoba sproten vier zoons en zes dochters. Op een "bijbelblad" staat in het kort de ge-



Kasteel De Marsch;  
C.Pronk  
-1730;  
gelegen in  
De Hoven bij  
Zutphen



Sara Jacba  
van den  
Velde-Antonie  
Caldenbach.  
Stedelijk  
Museum  
Zutphen

schiedenis van het gezin te lezen. Daarin vermeldde Robert Jasper onder meer:

1772

Sondag 's avonds ten tien uuren  
Den 17 Maij.

Is mijn allerliefste Huisvrouw op den Huize Lathmer, zeer voorspoedig verlost van eene welgeschaape Dogter: De Here neme dit Kind in zijne Hoede en doe het opwassen te Zijner Eere. Den 24/Sondag/ daar aan volgende is dit Kind door mij in persoon ten Doop gehouden in de kerk te Wilp en zijn aan het zelve mijn vrouws vaders en moeders naamen gegeven Petronella, Helena, Christina.

Na de geboorte van drie kinderen te Zutphen wordt vervolgens vermeld:

1777

Den 12 December

Op den Huize Lathmer

Is gebooren een Dogter. Door mijn moeder (binnens Huis) ten doop geheven en bekomen de naamen van Frederica Anna Luthera zijnde mijn vader en moeders als-

ook mijne overleden susters de vrouw van Haersolte's namen. Dit Kind is tot onze groote droefheid in October daaraan 1778 overleden en tot Zutphen in het graf des cancelaars Capelle begraven.

Drie jaar later heeft op het Wilpse onderkomen opnieuw een blijde gebeurtenis plaats:

1780

Den 3 junij des nademiddags ten vijf uuren. Op den Huize Lathmer Is mijn Huisvrouw verlost van een welgeschapen Zoon die Zondag daaraan in de Kerk van Wilp is gedoopt met de naamen van mijn Vader Frederik, Robert, Evert, Gerlach, den ouden geslagt naam van Gerlach heb ik dit Kind, om niet geheel vergeten te worden, gegeven.

Rond 1781 was het gezin gehuisvest op de Engelenburg in Brummen. Van hieruit zette hij zijn werkzaamheden voor de Zutphense ridderschap voort. Zijn inzet voor een betere behandeling voor de boerenbevolking in het graafschap Zutphen, gecombineerd met zijn afwijkende opvattingen aangaande het landsbestuur en de handelwijze van de stadhouder, werden hem niet in dank afgenomen. Hij toonde zich voorstander van en medewerker aan de Amerikaanse vrijheidsoorlog en koos openlijk voor betere politiek verhoudingen met Frankrijk terwijl de Oranjes willens en wetens hun troeven bleven uitspelen op de Engelse tafel. Toen hij zich hard maakte voor de oprichting van burger-vrijkorpsen en er een controversie dreigde te ontstaan met "Den Haag", dat een gewapend optre-

den (inclusief bijkomende plunderingen) tegen Hattem en Elburg nodig achtte, overspeelde de toch af en toe populistisch acterende Robert Jasper zijn hand. De maat was vol!

Op 8 augustus 1788 werd hij bij verstek (hij had de bui al zien hangen en was uitgeweken naar de Zuidelijke Nederlanden) gevonnist door het Hof van Gelderland dat in vergelijking met andere gewesten, zeer streng oordeelde en vier personen ter dood veroordeelde. Drie burgerpatriotten met Robert Jasper als enige regent. Hij werd vervallen verklaard als lid van de ridderschap van Zutphen, uitgesloten van alle openbare ambten en zijn bezittingen werden in beslag genomen. Wanneer hij in handen van justitie viel zou hij met het zwaard worden gestraft. Als finale clausule in het vonnis een staaltje rechtgeaarde Hollandse krenterigheid: de proceskosten waren voor eigen rekening! Het proces werd in het Gelderse belangstellend gevolgd. Dat uitgerekend in die nacht voor het proces het Gorsselse grafmonument van zijn achterneef Johan Derk de lucht inging kan toch nauwelijks toeval zijn!

### NIET ALS GOD IN FRANKRIJK

Vanuit de Zuidelijke Nederlanden trok Robert Jasper naar Frankrijk. Hij kreeg daar, hoewel vogelvrij verklaard en gedwongen zijn bezittingen te verkopen, een gepaste ontvangst en ondersteuning van Lodewijk XVI. Tussen 1791 en 1802 genoot hij geen inkomsten. Noodgedwongen trachtte hij in zijn onderhoud te voorzien door verkoop van geërfde bezittingen, huisraad en boeken. Het verkrijgen van nieuwe le-

ningen en de aflossingen van oude werd tot een dagtaak. In 1802 werd hem in Frankrijk een jaargeld uitgekeerd. Niet voldoende voor zijn gewenste status en leefwijze en in 1807 bleek hij druk in de weer een hem door de Bataafse Republiek toegekende uitkering, onder de nieuwe regeringsvorm (Lodewijk Napoleon), gecontinueerd te krijgen. Toch ging het bergafwaarts. Twee jaar later sprak hij zelfs van “indringende schulden”. De Franse minister van Buitenlandse Zaken oefende druk op hem uit om de leiding te nemen bij de terugkeer van de patriotten. Dat zag hij niet (meer) zitten. Hij antwoordde de minister: “mijn lichamelijke vermogens en geestelijke toestand staan mij niet toe de bewijzen van bekwaamheid te leveren waartoe u me in staat acht. Jacques Baartmans voegt daar in zijn biografie aan toe: “Zijn gezondheid ging achteruit, zijn persoonlijk een huiselijk geluk was wankel, in plaats van de eerdere welstand kende het gezin constant geldnood. Van de trots en het idealisme van de vroegere Robert Jasper bleef weinig over”. In 1795 werd het vonnis, dat hem tot vluchten noopte, ongedaan gemaakt. Toch verbleef hij nog enige jaren in Frankrijk. Op 59-jarige leeftijd vestigde hij zich, berooid, zwaar reumatisch en aanmerkelijk minder strijdbaar, in Haarlem. Na enige jaren (de huur was te hoog!), verhuisde hij via Wageningen naar Deventer.

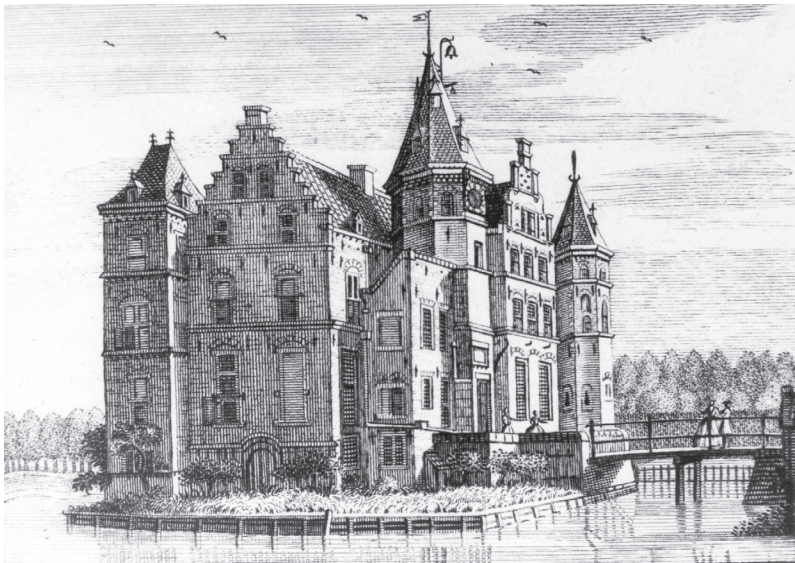
### GEDONDER IN WILPSE DREVEN

Op 26 september 1770 kwam “overbuurman” Andries Schimmelpenninck van der Oye per koets terug van een bezoekje aan Twello. Gewoontegetroou reed hij dan



over paden en lanen van landgoed De Lathmer huiswaarts. Ditmaal echter zag hij zijn doorgang vanaf de Molenallee, ter hoogte van de Leeuwenburg, versperd. Van der Capellen had kort na het verkrijgen van zijn Wilpse bezitting (veel gefrequenteerde) doorgangen over zijn landgoed op een tweetal plaatsen middels een slagboom laten afsluiten. Schimmelpenninck van der Oye, op dat moment de hoogste Gelderse bestuurder pikte dit (uiteraard) niet, stuurde zijn koetsier via de omweg over Wilp naar huis en wandelde zelf doodgemoedereerd over de Lathmerlanen Polwaarts. Voor de Gelderse drost "business as usual" maar voor de nieuwe Lathmerbewoner niet vrij van arrogantie. Tot twee maal toe verzocht Schimmelpenninck van der Oye zijn buurman de barrières te verwijderen maar deze verwaardigde zich niet eens tot antwoorden. De Gelders topregent kon dit niet over zijn kant laten gaan, vatte de koe bij de horens

en diende, waarschijnlijk hevig gepikeerd, al elf dagen later een aanklacht in bij het Hof van Gelre wegens "spolie, turbel en indragt in zijn rust". Anders geformuleerd: hij voelde zich aangetast in zijn rechten en eiste een vrije en onbelemmerde doorgang. De slagbomen dienden te verdwijnen! Voor minder ingewijden niks meer of minder dan een kwestie over recht van overpad. Beter ingevoerd in de aristocratische mores voelden wel waar de schoen wrong. Hier waren eer, status, aanzien en macht van twee van de rijkste Gelderse edelen in het geding. Of was er ook nog sprake van een oude rekening? Al in 1764 en 1767 verzocht Robert Jasper om toelating tot de ridderschap van Veluwe. Beide keren werd zijn verzoek afgewezen omdat hij niet voldoende kon bewijzen dat zijn voorouders voor 1500 ook riddermatig zouden zijn geweest. Op die momenten van afwijzing was Andries Schimmelpenninck van der Oye president



De Lathmer in 1744, ets naar Jan de Beijer



van de Veluwe ridderschap. Uiteraard kon hij niet in zijn eentje verantwoordelijk geacht worden voor de oneervolle behandeling van Robert Jasper maar die zal toch geen bijdrage geleverd hebben aan goed “noaberschap”. Kortom, Schimmelpenninck van der Oye nam de handschoen op die zijn overbuur hem had toegeworpen. Ongetwijfeld zal hij de parallellie van deze affaire hebben ingezien. Zoals hij immers in zijn jeugd rebelleerde tegen de overheersing van zijn grote voorganger Lubbert Adolf Torck van Roosendael zag Schimmelpenninck van der Oye zich nu zelf geplaatst tegenover de recalcitrante verzetsdrang van de jeugdige Robert Jasper. Hoe dan ook: het juridische spel was op de wagen. En het werd – geheel in overeenstemming met de adellijke status van de participanten – correct en gedegen gespeeld. Maar al na vijf maanden eindigde het eerste bedrijf. De Heer van der Capellen tot den Marsch gaf opdracht de slagboom op de uitrit nabij de Molenallee, ter hoogte van de Leeuwenbarg, te ver-

wijderen. En passant betaalde hij aan het Hof van Gelre de boete van twaalf gulden, hem opgelegd omdat hij een juridisch bepaalde tijdslimiet voor een geëiste beantwoording had overschreden. Daarmee leek de kous af.

Maar niets was minder waar. Had Robert Jasper dan toch nog voldoende juridische scholing ondergaan tijdens zijn Utrechtse studietijd?

Voor het tweede bedrijf nam hij ditmaal zelf de regie in handen. Hij kreeg toestemming van de Staten van Gelderland tegen Schimmelpenninck van der Oye te mogen procederen voor het landgerecht in Voorst vanwege – en nu op zijn beurt – “spolie, turbel en indragt in zijn rust”. De formulering van de aanklacht was meer provocerend dan origineel! En bovendien: een opmerkelijk verzoek. De adel bracht immers gewoontegetrouw haar juridische geschillen voor het hoogste gerecht: het Hof van Gelre. Een landgerecht – een lagere rechtbank – behartigde ook de rechtspraak van het gewone volk. Reden dat Schimmelpenninck van der Oye zich denigrerend uitliet over zijn tegenstrever door op te merken dat hij zijn bezittingen niet als feodaal (beheerst door adel) maar als allodiaal (erfgoed vrij van leenrecht) beschouwde. Robert Jasper had nog een punt. Doorgaans was Schimmelpenninck van der Oye in eigen persoon president van het landgerecht maar als gedaagde diende hij ditmaal die functie neer te leggen. Bovendien garandeerde een zitting van het landgerecht regionaal meer commotie dan een zitting in het verre Arnhem. De machtige bewoner van de Pol, de primus inter pares van bestuurlijk Gelderland, werd gespreksstof in hoe-

ve, pleisterplaats en herberg! Robert Jasper beïnvloedde daarmee de controversie tussen een ontlukend patriottisch gedachtengoed en prinsgezinde overtuiging. Het geschil groeide uit van wagenspel tot bijna-drama. Getuigen werden opgeroepen en bewijsmateriaal verzameld. Robert Jasper gaf zelfs landmeter Roelof Arentzen opdracht een kaart te tekenen van paden, lanen en passages op en rondom het Lathmerterrein. Beide partijen trokken naast alle registers ook de welgevulde buidel open gestimuleerd door gnuivende advocaten in de coulissen! In juni 1771 boog het landgerecht in Voorst zich over de aanklacht. Opmerkelijk dat Willem Anne Schimmelpenninck van der Oye (zoon van..!) één van de rechters was. De zaak was dermate complex dat op korte termijn geen uitspraak kon volgen. Gedurende de navolgende periode werd keurig aan de vereiste wettelijke voorschriften voldaan en in juli 1772 werd de schriftelijke procesvoering voltooid. Een jaar later zou het landgerecht dan een uitspraak kunnen doen. Maar zover kwam het niet. De heren combattanten hadden kans gezien een gentlemen's agreement te bereiken.

## GULDEN MIDDENWEG

Een dergelijk herenakkoord deed een beroep op de eergevoelens van beide partijen en voorkwam dat status en aanzien van de betrokkenen in diskrediet werden gebracht. Schimmelpenninck van der Oye handhaafde zijn eis tot vrije doorgang voor hem en zijn pachters. Robert Jasper op zijn beurt volhardde in zijn weigering die doorgang te verlenen maar verplichtte

zich in de overeenkomst tot het aanleggen van een nieuwe weg. Dit tracé zou aansluiting moeten krijgen op de "Grote Molenallee". De aldus aangelegde nieuwe verbinding kreeg de naam Knibbelallee; met een kniphoog naar "ruzieweggetje". Zoals opgemerkt bracht Robert Jasper zijn laatste levensjaren door in Deventer. Hij verkreeg een onderkomen in de Polstraat "tussen stadhuis en Lebuïnuskerk", kadastraal bekend als nr. 942. Wonen in Deventer was goedkoop: het was de voordeligste stad van de Republiek. Robert Jasper van der Capellen tot den Marsch overleed op 7 juni 1814. Zijn begrafenis vond plaats in Twello op 11 juni en werd verzorgd door koster R. Buitenweerd. Handelend vanuit een geheel andere politieke overtuiging dan zijn overbuurman Andries Schimmelpenninck van der Oye kan Robert Jasper van der Capellen tot den Marsch als representant van een democratisch gedachtengoed tot één van markantste iconen van de Gelderse aristocratie gerekend worden.

### Bronnen:

- Baartmans, Jacques - Robert Jasper, baron van der Capellen tot den Marsch (1743-1814). Regent, democraat en huisvader.
- Franken, M.A.M. - Dienaar van Oranje, Andries Schimmelpenninck van der Oye 1705 – 1776.
- Haasse, H.S. - Schaduwbeeld of Het geheim van Appeltern, kroniek van een leven.
- Hermsen, J.H. – De historie van de Wilpermolen-Kamp, v.d., W. - Johan Derk Baron van der Capellen tot den Pol (1741-1784), Postuum inwoner van de gemeente Gorssel.
- Ons Markenboek - Historische vereniging Gorssel, mei 2013- 31e jaargang no.2.